

Zuzana Gažáková (Bratislava)

CHARAKTER A ŠTRUKTÚRA TRADIČNÝCH ARABSKÝCH MIEN

CHARACTER AND STRUCTURE OF TRADITIONAL ARABIC NAMES

This paper focuses on the structure and characteristic features of traditional Arabic names. It offers a thorough analysis of their main elements (*ism*, *kunya*, *nasab*, *nisba*, *laqab*, and *shuhra*), and it provides many examples pointing out their literal meanings. Attention is also paid to the importance of traditional Arabic names for the discipline of Islamic genealogy. There is a special focus on the manners of the harmonization of these names with Western standards as well as a short commentary about how the different ways of transcription of personal names may lead to serious misunderstandings on the practical level.

Key words

Arabic onomastics; traditional Arabic names; *ism*; *nisba*; *nasab*; *laqab*; *kunya*

Kľúčové slová

arabská onomastika; tradičné arabské mená; *ism*; *nisba*; *nasab*; *laqab*; *kunja*

Úvod

V arabskom prostredí charakteristickom pretrvávajúcimi silnými rodovými väzbami zohrávalo meno každého jedinca dôležitú úlohu. Malo stanovenú štruktúru a značnú výpovednú hodnotu. Rodičia pri pomenúvaní dieťaťa do dnešných dní berú do úvahy význam, ktorý meno prináša, jeho zvukomalebnosť či historickú, náboženskú alebo spoločenskú hodnotu. Zloženie tradičného mena však podliehalo určitej variabilite, ktorá sa odvíjala od regiónu, náboženstva, konvencií, konzervatívnosti prostredia (beduínske prostredie, vidiek, veľkomesto), úlohy jedinca v spoločnosti a, pochopiteľne, od osobných preferencií, vkusu a spoločenských trendov.

Aj v súčasnosti vo väčšine arabských krajín prevláda úzus, na základe ktorého meno jedinca pozostáva z rodných mien predkov po mužskej línii. Národné právne systémy jednotlivých arabských krajín špecifikujú základné časti mena a väčšinou ich obmedzujú na tri generácie (*ism thuláthi*): vlastné, otcovo a dedovo meno; niekedy záznamy siahajú až do štvrtej generácie, napr. *Zajnaab 'Alí Anwar Hasan*,¹ čiže žena, ktorá má pradeda Ḥasana, deda Anwara a otca 'Alího, sa volá Zajnaab.

¹ Pri prepise arabských mien používame zjednodušenú vedeckú transkripciu podľa práce Gažáková – Paulíny, 2013, s. 3.

Tretie meno môže zastupovať aj meno rodinné (rodové). Vo všeobecnosti však tradičné arabské meno môže vyzerať na pohľad zložitá a niekedy môže pozostávať z viacerých častí: *ism, kunja, nasab, nisba, laqab* a príležitostne *šuhra*.

Náš príspevok predstavuje prehľad problematiky arabských antroponým z hľadiska ich jazykovej podoby a pôvodu (významu) a ich sociálno-kultúrneho a historického kontextu. V rámci príspevku sa zásadnejšie nevenujeme otázkam prepisu, (ne)skloňovania či (ne)zdomáčovania jednotlivých častí arabských mien v slovenskom jazykovom prostredí. Tejto problematike sa vo svojich prácach venovala M. Lacináková (2021a, 2021b a 2021c).

Ism

Základom tradičného arabského mena, ktoré ako jediné poukazuje na osobnú identitu jedinca, je rodné meno – *ism, ism 'alam*. Dostane ho dieťa po narodení a môže byť rôzneho charakteru, pričom do súboru arabských rodných mien výrazne zasiahli viaceré náboženstvá (najmä islamské a kresťanské). Rodné mená arabského pôvodu, ktoré sa vzťahujú na obdobie raného islamu a jeho rozkvetu, sa do veľkej miery uprednostňujú aj v nearabských moslimských kultúrach, napr. v Pakistane je viac ako 70 % moslimských mien arabského pôvodu (Rahman, 2016, s. 71).

Moslimské (arabské) mená prijímajú aj noví konvertiti na islam. Nie je to však povinné. Dochádza k tomu najmä vtedy, keď je pôvodné meno v určitom rozpore s islamom, napr. má po významovej stránke výrazne kresťanský charakter ako meno Kristián a jeho odvodeniny. Prijatie nového mena nemusí mať konkrétny dôvod. Skôr ide o vyjadrenie príslušnosti k novej viere a identite prostredníctvom symbolických činov, o akési znovuzrodenie či nové zadefinovanie jedinca.² Väčšinou ide o tradičné meno, ktoré sa viaže na ranú islamskú históriu, s prihliadnutím na osobnostné kvality či na zvukovú príbuznosť pôvodného mena konvertitu (Sofia/Šafija, Adela/Ádila a pod.). To však neznamená, že sa konvertita vzdáva príbuzenských vzťahov k pôvodnej rodine, naďalej môže v bežnom živote používať aj pôvodné meno. Známym príkladom zmeny mena pri prestupe na islam bol slávny boxer Cassius Clay (1942 – 2016), ktorý v bežnom a profesionálnom živote prijal meno Muḥammad 'Alí. V poslednom období sa aj na Slovensku objavujú početné prípady, keď, pravdepodobne aj pod vplyvom tureckých telenoviel,

² V arabsko-islamskom prostredí sa objavuje názor, že každé dieťa sa prirodzene narodí ako moslim a až vplyvom deformácie prostredia sa zmení na kresťana, žida či polyteistu. Tento prirodzený sklon či vrozená dispozícia človeka k monoteizmu, pričom islam sa chápe ako dokonalý, absolútny monoteizmus, sa označuje ako *fiṭra*. Pozri prácu Macdonalda (1965, s. 931–932).

dávajú arabské rodné mená (ako Salma, Lajla a pod.) deťom rodičia bez väzieb na orientálne prostredie.

Etymologický pôvod a gramatická forma arabského rodného mena môžu byť veľmi rozmanité. Ako spomenul začiatkom minulého storočia taliansky bádateľ Leone Caetani v úvode k svojmu monumentálnemu nedokončenému dielu *Onomasticon Arabicum*, takmer každé arabské slovo môže za určitých okolností a v určitom časovom období nadobudnúť atribúty rodného mena (Caetani – Gabrieli, 1915, s. 59). Môže ísť o:³

1. Pôvodné arabské a staroarabské mená (niektoré siahajú až do predislamských čias), ktoré môžu mať z morfológického hľadiska podobu:

- a) **adjektíva** vyjadrujúceho spravidla pozitívne vzhľadové alebo osobné vlastnosti: *Ḥasan* (pekný), ktoré má aj podobu deminutíva podľa arabského vzoru *fu 'ajl⁴ – Ḥusajn* (peknučký), *Karim* (štedrý), *Farid* (jedinečný), tu aj so ženskou podobou *Farída* (jedinečná), *Džamíla* (pekná) atď.;
- b) **elatív**⁵: *Ašraf* (čestnejší), *As 'ad* (šťastnejší), *Aḥmad* (velebenejší), *Akram* (šľachetnejší) atď.;
- c) **slovesa**, ktoré je spravidla v 3. os. singuláru: *Jazíd* (narastajúci), *Jahjá* (je žijúci, nech žije), *Ja 'iš* (žije, je žijúci) atď.; mená s významom *žiť*, *živý* (-á) sa objavovali často v časoch, keď deti z rôznych dôvodov pri pôrodoch alebo krátko potom v rodinách umierali; v tomto kontexte pozri aj *'Á 'iša* (žije, je žijúca);
- d) **podstatného mena**, pričom väčšinou ide o mená pomerne jednoduchého charakteru. Používajú sa s členom alebo bez člena. Spravidla však určitý člen nemajú. Nedá sa vždy odhadnúť, kedy ide o nomina diptóta a kedy o nomina triptóta: *'Umar-ul 'Amr-un*.⁶ Zakončenie vlastného mena tzv. *tá ' marbútu*⁷ (-a),

³ Mená odvodené od súčasných „západných“ mien v tomto príspevku neuvádzame, napr. *Nánsi* (Nancy), *Dajzí* (Daisy) a pod.

⁴ Arabčina je budovaná na slovese. To väčšinou pozostáva z troch spoluhlások – radikálov. Ako vzor na vytváranie rozmanitých odvodených tvarov sa používa sloveso *fa 'ala* (*robiť*) s radikálmi F'L.

⁵ Elatív (tzv. *tafđil*) je tvar adjektíva podľa vzoru *af'alu*, ktorý zodpovedá podľa postavenia vo vete komparatívu alebo superlatívu (pozri Badawi – Carter – Gully, 2002, s. 55).

⁶ Arabský jazyk rozlišuje tri pády, ktorých pomenovanie len približne zodpovedá latinským označeniam. Tzv. trojvýchodné mená (*nomina triptota*) majú pre ne tri rozličné prípony a v indeterminovanom tvare koncovku -n, ktorá predstavuje neurčitý člen (nunáciu). Tzv. dvojvýchodné mená (*nomina diptota*) majú pre tri pády len dve koncovky a v neurčenom tvare nunáciu nemajú (odpadá koncovka -n).

⁷ Tá' marbúta (تاء) pripojená k väčšine prídavných alebo podstatných mien mužského rodu predstavuje jeden zo základných spôsobov tvorenia ženského rodu. Pozri prácu Wrighta (1896, I. zväzok, s. 184).

môže byť považované za jednu z charakteristík ženského rodu, napr. *Lajla* (noc), nie však nevyhnutne, napr. mužské mená *Usáma* (lev), *al-Mughira* (útočník) atď. Okrem toho časť ženských mien koncovku (-a) nemá, napr. *Su'ád* (šťastie), prípadne sa jeden tvar používa pri oboch pohlaviach, napr. *Džihád* (boj, svätá vojna), *Núr* (svetlo) a pod. Rod mena sa teda často nedá na prvý pohľad odhadnúť, čo vedie najmä mimo arabského prostredia k častým nedorozumeniam. Rodné mená, ktoré majú podobu podstatného mena, môžu mať význam prevzatý od:

- dravých zvierat (spravidla mužské mená). V minulosti to boli najmä mená s odstrašujúcim významom (arab. *asmá' mustašna'a*), ktoré boli zaužívané, aby vyľakali nepriateľa: *Asad* (lev), *Lajth* (lev), *Ĥajdar* (lev), *Ďarĥam* (lev),⁸ *Fahd* (leopard), *Šáhín* (sokol) a pod;
- rastlín, kvetov a plodov (spravidla ženské mená): *Warda* (ruža), *Zahra* (kvet), *Jásmín* (jasmín), *Nardžis* (narcis), *Tamra* (d'atla) a pod;
- neživých predmetov: *Sajf* (meč), *Ĥusám* (meč), *Mizán* (váhy), *Šachr* (skala) a pod.;
- drahých kameňov a cenností. Tieto mená sa dávali v minulosti zvyčajne otrokom a eunuchom: *Lu'lu'* (perla), *Jáqút* (zafír), *Džawhar* (klenot), *Mardžán* so ženskou podobou *Mardžána* (koral) a pod. Môžu sa považovať aj za prezývky (arab. *alqáb* pozri ďalej);
- nebeských telies, mesiacov v roku, dní v týždni a prírodných útvarov: *Šams* (slnko), *Badr* (mesiac v splne), *Ufuq* (horizont), *Suhajl* (hviezda Canopus), *Thurajjá* (súhvezdie Plejády), *Ramađán* (pôstny mesiac ramađán), *Džum'a* (piatok) a pod;
- abstraktných podstatných mien: *Ĥanán* (neha), *Nušra* (víťazstvo), *Wadád* (láska), *Ĥarb* (vojna) atď. Často sa k nim pripája privlastňovacie zámeno 1. osoby jednotného čísla (môj), napr. *Radžá'í* (moja nádej). *Šabrí* (moja trpezlivosť) či dokonca *Sibá'í* (s významom moje predčasniatko, t. j. dieťa narodené v siedmom mesiaci). V značnej miere sa využívajú aj podstatné mená v množnom čísle: *Ámál* (nádeje), *Aĥlám* (sny), *Džamálát* (krásy) *Farĥát* (radosti), *Budúr* (mesiace v splne) a pod.;

⁸ Je všeobecne známe, že arabská slovná zásoba je mimoriadne bohatá a vyznačuje sa rozmanitou synonymiou a polysemiou. Synonymá slov ako *lava*, *meč* alebo *lev* sú početné s podrobným výkladom významových odtienkov. Podobne početná synonymia sa viaže napr. aj k slovu *pohroma* a ako jeden z arabských učencov údajne podotkol, je taká bohatá, až sa stala sama sebe pohromou (Gažáková – Pauliny, 2013, s. 114).

Z morfológického hľadiska môžu mať podobu:

- činného prídavia: *Háfiz* (ten, čo vie Korán spamäti), *Ghálíb* (víťazný), *Thábit* (pevný), *Šákira* (vd'ačná), a pod;
- trpného prídavia vytvoreného najčastejšie od I. alebo IV. slovesného kmeňa⁹: *Ma'mún* (dôveryhodný), *Mamdúh* (velebený), *Mušťafá* (vybratý), *Mas'úd* (šťastný), *Maĥbúba* (milovaná), *Mu'in* (nápomocný), *Muĥsin* (priateľský, robiaci dobré skutky) a pod.;
- mašdaru odvodeného od vyšších slovesných kmeňov,¹⁰ napr. *Tawfiq* (úspech), *Ikrám* (šľachetnosť), *Ihsán* (dobrý skutok), *Ímán* (vera), *Tawaddud* (láska) a pod.

e) **zloženého mena**, ktoré pozostáva z dvoch častí (najčastejšie dvoch podstatných mien, ale môžeme nájsť aj kombináciu podstatného mena a prídavného mena a pod.) Ide o veľmi početnú skupinu mien s rozmanitou mierou obmieňania. Najčastejšie sa zložené meno vytvára z podstatného mena 'Abd (služobník, otrok) a jedného z tzv. 99 prekrásnych Božích mien (arab. *al-asmá' al-ĥusná*),¹¹ ktoré sú spojené formou genitívneho spojenia (tzv. *idáfa*), napr. 'Abdalláh (služobník Boha), 'Abdarraĥmán (služobník Milosrdného, t. j. Boha), 'Abdannášir (služobník Víťaziaceho, t. j. Boha) a pod. Medzi kresťanmi sa objavuje podoba 'Abdalmasíĥ (služobník Mesiáša). V predislamských a raných islamských časoch sa používalo slovo 'Abd v kombinácii s predislamskými božstvami, napr. 'Abdal'uzzá (služobník al-'Uzzá¹²). Slovo 'Abd sa môže objaviť aj v deminutíve, napr. 'Ubajdalláh (služobníček Boha). Ženským ekvivalentom takéhoto zloženého mena je napr. Amatalláh (služobníčka Boha), Amatarraĥmán (služobníčka Milosrdného, t. j. Boha) a pod.;

- namiesto podstatného mena 'Abd môže byť základom zloženého mena aj iné slovo, napr. Alláh (Boh), 'Atá'alláh (Boží dar), Šun'alláh (Boží výtvor)¹³

⁹ Z arabského slovesného koreňa možno odvodzovať podľa pevne stanovených vzorov ďalšie deriváty, tzv. slovesné kmene. Spisovný jazyk rozlišuje až 15 slovesných kmeňov, ktoré Európania zvyknú označovať rímskymi číslicami. Posledných päť kmeňov sa vyskytuje len zriedkavo (Gažáková – Pauliny, 2013, s. 111–112).

¹⁰ Mašdar je slovesné podstatné meno, ktoré označuje činnosť alebo stav obsiahnutý v slovese (Sorby, 2019, s. 303).

¹¹ *Al-Asmá' al-ĥusná* predstavujú súbor prívlastkov (tzv. *šifát*), ktoré Božie meno dopĺňajú a zároveň zahŕňujú tajomstvom, napr. al-Waĥháb (darca), al-Malik (kráľ), al-Quddús (svätý), as-Salám (mier), al-Laťif (milý), al-Gĥaffár (odpúšťajúci), al-'Azíz (drahý) a pod. (Gardet, 1960, s. 714–717).

¹² Al-'Uzzá bola hlavná bohyňa v oblasti Arabského polostrova v predislamských časoch.

¹³ V tomto kontexte pozri aj *Ĥizballáh* (Božia strana) – názov libanonskej ší'itskej politickej a vojenskej organizácie.

a pod. (pozri aj Lacináková, 2021, s. 182–183). Zložené meno je možné vytvoriť aj pomocou podstatného mena *dín* (náboženstvo), napr. *Zajnaddín* (ozdoba náboženstva), *Núraddín* (svetlo náboženstva), *Badraddín* (mesiac v splne náboženstva) a pod. Tieto v súčasnosti obľúbené rodné mená sa vyvinuli z čestných titulov používaných v minulosti (pozri ďalej *laqab*);

- do tejto skupiny by sme zaradili aj iné zložené mená vytvorené na podobnom princípe, kde je variabilita dvoch spojených podstatných mien menej častá, napr. *Zajnal'ábidín* (ozdoba veriacich),¹⁴ *Šadžarataddurr* (perlový strom), nositeľka mena bola pôvodom konkubína,¹⁵ a pod. Podoba zloženého mena môže byť niekedy kuriózna, napr. meno *Blásim*¹⁶ je pravdepodobne odvodené zo spojenia *bilá ism* (bez mena). Takéto meno sa zrejme dávalo deťom zo strachu pred čiernou mágiou. Bezmenné dieťa nemohol nikto urieknuť (Schimmel, 1989, s. 20). V arabskej ľudovej literatúre nachádzame veľké množstvo niekedy až úsmevných „ozdobných významových“ mien (Pauliny, 2009, s. 335), ktoré s najväčšou pravdepodobnosťou cielene vytvorili ľudoví rozprávači, aby dokreslili charakter hrdinu, napr. *Nuzhatazzamán* (potešenie času), *Quđijafakán* (bolo to určené osudom a stalo sa) či *Kánamákán* (čo sa stalo, to sa stalo) (Pauliny, 2009, s. 335–336);
- osobitú podskupinu zložených mien predstavujú mená obsahujúce podstatné meno *dhú* (pre mužský rod) a *dhát* (pre ženský rod).¹⁷ Takéto mená sa objavujú najmä v dávných prameňoch, ktoré hovoria napríklad o panovníkoch juhoarabskej dynastie Ĥimjar, a v legendárnych rozprávaniach o ich skutkoch. Podobné konštrukcie mien poznáme aj z arabskej stredovekej ľudovej či klasickej literatúry ako mená prorokov a hrdinov, napr. *Dhú 'l-Qarnajn* (majúci dva rohy, dvojrohý¹⁸), *Dhú 'l-Faqár* (majúci meč¹⁹). Keďže podstatné meno *dhú* vyjadruje vlastníctvo, nájdeme ich aj ako prezývky (pozri *laqab*).

¹⁴ Zajnalábidín (659 – 713) bol štvrtý imám ší'itskeho islamu, jeho otec bol al-Ĥasan, syn štvrtého pravoverného kalifa 'Alího.

¹⁵ Šadžarataddurr (? – 1257) pôvodne otrokyňa, ktorá sa stala na krátky čas panovníčkou Egypta (máj 1250 – august 1250).

¹⁶ Napr. súčasný iracký autor Ĥasan Blásim (1973).

¹⁷ Osobitý tvar podstatného mena *dhú* (pre mužský rod) a *dhát* (pre ženský rod) stojí vždy ako prvý člen tzv. genitívneho spojenia a poukazuje na vlastníctvo alebo vlastnosť veci s významom „majúci niečo“ (al-Badawi – Carter – Gully, 2002, s. 47, 139–140).

¹⁸ Alexander Dvojrohý (arab. Iskandar Dhú 'l-Qarnajn) predstavuje významnú postavu arabskej ľudovej a náboženskej literatúry. Zvykne sa stotožňovať s Alexandrom Veľkým (Montgomery Watt, 1978, s. 127).

¹⁹ Išlo o slávny meč, ktorý prorok Muĥammad získal ako korisť v slávnej bitke pri Badre, pozri Dhú 'l-Faqár (Mittwoch, 1960 – 2006, II, s. 233).

2. Mená svätcov, významných hrdinov, vojvodcov, druhov proroka Muḥammada a ich manželiek: ich použitie vyjadruje pevný vzťah k duchovnému arabsko-islamskému dedičstvu, a preto sa tešia značnej obľube aj v súčasnosti. Zároveň rodičia pri dávaní takéhoto mena svojmu potomkovi dúfajú, že by ich dieťa mohlo nadobudnúť niektoré zo vznešených kvalít pôvodného nositeľa, napr. *Ḥafṣa*²⁰ (malá levica), *ʿĀʾiša*²¹ (živá, žijúca), *Ṭáriq*²² (udierajúci; ten, kto klope na dvere) a i. Niektoré sú typické skôr pre sunnitských moslimov, ako napr. *ʿUmar*, iné pre šíʿitských ako *ʿAlī*²³ (vysoký, vznešený). Dokonca sa v niektorých prípadoch objavujú aj v podobe dvojného čísla (duálu), napr. (*al-*)*Ḥasanajn* (dvaja Ḥasanovia), pričom sa tu zrejme poukazuje na dvoch vnukov proroka Muḥammada – al-Ḥasana a al-Ḥusajna. Sem patrí pochopiteľne aj meno proroka – *Muḥammad* (velebený) s viacerými odvođeninami, napr. *Aḥmad*, *Maḥmúd* alebo *Ḥamíd*, tu aj so ženskými ekvivalentami *Ḥamída*, *Maḥmúda* a pod. Niektoré rodné mená so silným náboženským nábojom sú odvodené od tzv. *al-hurúf al-muqattaʿa* (oddelených písmen), ktoré nájdeme na začiatku až 29 koránových súr. Tieto písmená predstavujú dosiaľ nerozriešenú koránovú záhadu. Ich interpretácia často vedie k bezbrehej fantázii; neraz sú interpretované ako mená neznámych tajomných prorokov a dodnes sa medzi moslimami používajú ako vlastné mená, napr. *Ṭáhá* (ṭh) alebo *Jásín* (js) (Korán, s. 48–59).

3. Biblické mená: *Ibráhím* (Abrahám), *Isháq* (Izák), *Músá* (Mojžiš), *Ádam* (Adam), *Ismáʿil* (Izmael), *Marjam* (Mária), *Sulajmán* (Šalamún), *Buṭrus* (Peter), *Bilqís* (kráľovná zo Sáby) a pod.

4. Vlastné mená tureckého a perzského pôvodu väčšinou podobného významu ako mená arabské: *Arslán* (lev), *Bábur* (tiger), *Deniz* (more), *Chúršíd* (slnko), *Šír* (lev), *Tímúr* (železo) a pod. S tureckými a perzskými menami sa v minulosti v arabskom prostredí stretávame najmä u vojenských veliteľov, keďže mnohí z nich boli nearabského pôvodu.

5. Mená vychádzajúce z aktuálnej politickej a spoločenskej situácie danej krajiny, napr. *Intišár* (víťazstvo), *Ḥarbija* (vojnová), *Kifáḥ* (boj) a pod. Na vy-

²⁰ Ḥafṣa bint ʿUmar (605 – 665) bola manželka proroka Muḥammada, dcéra druhého pravoverného kalifa.

²¹ ʿĀʾiša bint Abí Bakr (614 – 678) bola obľúbená manželka proroka Muḥammada a dcéra prvého pravoverného kalifa Abú Bakra.

²² Ṭáriq ibn Zijád (približne 670 – 720) bol vojenský veliteľ, ktorý previedol arabské vojsko z Afriky cez Gibraltár na územie dnešného Španielska. Gibraltár dodnes nesie jeho meno (*Džabal at-Ṭáriq*, Hora Ṭáriqova).

²³ ʿAlí ibn Abí Ṭálib (601 – 661) bol štvrtý pravoverný kalif, bratranec a zať proroka Muḥammada.

tváranie nových vlastných mien vplýva napr. aj pretrvávajúca neutešená situácia vo viacerých arabských krajinách, ktorej výsledkom sú mená *Niḏāl* (boj), *Bisán* (podľa okupovaného palestínskeho mesta Bisán, hebrejsky Bejt Še'an) a pod. Tieto mená môžu byť ženské aj mužské.

V minulosti sa nepokladalo za slušné osloviť niekoho priamo rodným menom. Mohli to robiť iba spoločensky nadradení voči svojim podradeným. Všetkých oslovoval rodným menom iba kalif a ľudia rovnakej vrstvy sa bežne oslovovali tzv. *kunjou* (Beeston, 1979, s. 4).

Kunja

Pred rodným menom môže stáť tzv. *kunja*, ktorá priamo poukazuje na aktuálne rodinné väzby. Skladá zo slova *Abú* (otec) alebo *Umm* (matka) a mena prvorodeného či inak významného, spravidla mužského potomka, napr. *Abú 'l-Ḥasan Muḥammad*. Môže obsahovať aj meno prvorodenej dcéry, ale s narodením syna sa väčšinou zmení. Oslovenie osoby kunjou je znakom cti, rešpektu, ale aj citu. U žien je oslovenie kunjou považované v niektorých oblastiach za zdvorilejšie, pričom sa týmto spôsobom preukazuje úcta k jej materstvu. Predpokladá sa, že sa v minulosti zaužívala práve preto, aby bolo možné osloviť jedinca z rôznych dôvodov inak ako vlastným menom (Wensinck, 1986, s. 396). Potvrzuje to aj skutočnosť, že slovo *kunja* je odvodené od rovnakého koreňa ako slovo *kinája* (koreň slova KNW, KNJ), ktoré označuje metonymiu či nepriame pomenovanie.

Kunja *Umm al-walad* (matka chlapca, dieťaťa) sa v minulosti dávala otrokyňam a konkubínam potom, ako porodili dieťa svojmu pánovi. Pokiaľ bolo dieťa uznané ako legitímne, otrokyňa nemohla byť ďalej predávaná a deti mali právo na meno a dedičstvo po otcovi. Týmto spôsobom (najmä rodením zdravých synov) krásne a inteligentné, pôvodom neslobodné ženy postupovali v spoločenskej hierarchii (Schacht, 2000, s. 857–859).

Kunja nemusí nevyhnutne odkazovať na skutočných potomkov, môže slúžiť aj na vyjadrenie úcty. Napr. obľúbená prorokova žena 'Á'iša, ktorá nemala deti, dostala od proroka dovoľenie byť oslovovaná *Umm 'Abdalláh* podľa svojho synovca (Montgomery Watt, 1960, s. 307). Aj rodné meno (*ism*) môže mať podobu kunje, napr. tretia prorokova dcéra dostala pri narodení meno *Umm Kulthúm*, čo je aj v súčasnosti pomerne rozšírené rodné meno, hoci rodičia ho môžu dávať svojim potomkom aj vyjadrujúc svoj obdiv k rovnomennej slávnej speváčke (1904 – 1975). Podobný charakter rodného mena nadobudlo aj meno prvého pravoverného kalifa *Abú Bakr*.²⁴

²⁴ Abú Bakr aš-Šiddíq (573 – 634) bol prvý z tzv. pravoverných kalifov.

Kunju možno použiť aj v prenesenom význame. Napr. prorok Adam sa označuje aj ako *Abú Bašar* (otec človečenstva), jeden z najväčších nepriateľov proroka Muḥammada mal kunju *Abú Lahab* (otec plameňa) a zakladateľ palestínskeho hnutia Fataḥ *Šabrí Čhalil al-Banná* (1937 – 2002) bol známy ako *Abú Niḍál* (otec boja). Kunja sa tak svojím charakterom približuje k prezývke (*laqabu*, pozri ďalej), keďže zdôrazňuje a poukazuje na určité ľudské vlastnosti napr. *Abú Karáma* (otec štedrosti, štedrý).

Niekedy sa použitie kunje vzťahuje na určité rodné mená, napr. osoba, ktorá sa volá 'Alí, sa môže označiť aj ako Abú 'I-Ḥasan alebo Abú 'I-Ḥusajn (Schimmel, 1988, s. 6), keďže štvrtý pravoverný kalif 'Alí ibn Abí Ṭálíb mal synov al-Ḥasana a al-Ḥusajna.

Situáciu v širšom kontexte komplikuje aj existencia hovorovej podoby mien, keď sa slovo *Ab/Abú/Abí* (otec) môže zmeniť na *Ba/Bá* a vznikne tak *Bajazid* (pôvodne Abú Jazíd), meno, ktoré poznáme z osmanskej histórie aj v našom prostredí, napr. ako súčasť názvu opery Jána Cikkera *Beg Bajazid* na motívy básne Sama Chalupku Turčín Poničan.

Na postavenie a dôležitosť kunje poukazuje aj jej využitie pri formálnych príležitostiach, napr. súčasný predseda palestínskej samosprávy *Maḥmúd 'Abbás* (1935) sa v arabských publicistických textoch často označuje ako *Abú Mázín* podľa svojho prvorođeného syna zosnulého v roku 2002 (Bawwábat al-Ahrám, 2021, nest.), prípadne sa jeho meno objavuje v podobe Maḥmúd 'Abbás Abú Mázín.

Nasab

K rodnému menu sa pripájal tzv. *nasab* (rodokmeň, genealogický reťazec), ktorý poukazoval na rodinné a príbuzenské väzby. Šlo o výpočet predkov s použitím slova *ibn* (syn), ak šlo o muža (Ibn X ibn Y ibn Z), alebo *ibna/bint* (dcéra), ak šlo o ženu, napr. *Čhadídža bint Chuwajlid ibn Asad ibn 'Abdal'uzzá ibn Qušajj*. Ojedinele sa môžeme stretnúť aj s plurálovou formou *banú-*, resp. *bú-*. Súčasťou nasabu môže byť aj kunja, napr. Aḥmad ibn Abí Fáris. Niekedy sa stávalo súčasťou nasabu aj meno matky, najmä v polygamných rodinách, v ktorých sa jedna z manželiek líšila od ostatných, napr. *Ibn ar-Rúmija* (syn byzantskej ženy), *Muḥammad ibn al-Ḥanafija* (637 – 700), tretí syn štvrtého pravoverného kalifa 'Alího, ktorého matka bola z kmeňa Ḥanifa.

Oslovenie nasabom vzbudzuje prirodzený rešpekt: „*Já*²⁵ *Ašraf ibn 'Umar!*“ (Schimmel, 1989, s. 68). V historických kronikách moslimskí historici uvádzajú toľko pokolení, koľko pokladali za potrebné, vyrátávanie predkov ďaleko do minulosti bolo zaužívané najmä pri významných osobnostiach. Čím dlhší nasab mohol

²⁵ *Já* je arabská zvolacia časťka vokatívu.

jedinec uviesť, tým väčšej vážnosti sa tešil (Veselý, 1988, s. 22), hoci spravidla sa uvádzajú maximálne traja predkovia. Niekedy sa uvádza aj vzdialenejší príbuzný, pokiaľ bol niečím známy, napr. *Aḥmad ibn Muḥammad ibn az-Zajjāt* (syn toho výrobcu oleja). V Egypte sa v re'āzi mien slovo *ibn* (syn) spravidla vynecháva a rovno nasleduje meno otca a deda, napr. *Muḥammad 'Alī 'Uthmān*. Len málokedy je táto jednoduchá línia narúšaná, hoci aj tu sú výnimky, napr. slávny egyptský literát *Nadžīb Maḥfūz* (1911 – 2006) dostal meno podľa známeho gynekológa *Nadžība Pašu Maḥfūza*, ktorý pomáhal pri jeho neľahkom príchode na svet (Stock, 2008, s. 40). V severozápadnej Afrike (Mauretánia, Maroko) sa namiesto *ibn* používa *walad* [wuld] (syn, dieťa), napr. súčasným premiérom Mauretánie je *Muḥammad wuld Bilāl*.

Podobnú tradíciu badáme pri perzských menách, kde sa používa slovo *záde* (syn) ako prípona k otcovmu menu, napr. *Šariḥ al-Manārzáde*, alebo pri tureckých menách s využitím slova *oghlu* (syn), napr. *'Abdallāh oghlu Meḥmed paša Sokollu*. Táto prax sa pretavila po reforme tradičného mena v Turecku (1934, pozri aj ďalej) do vytvárania nových tureckých priezvisk, napr. *Çavuşoğlu*, *Kasapoğlu* a pod.

V osmanskej ríši mladí muži, ktorí boli naverbovaní pomocou *devşirme*,²⁶ prijímali moslimské mená, ale ich nasab bol rovnaký – *ibn 'Abdallāh* (syn služobníka Božieho). Tento nasab im ostával, až pokiaľ nezískali vysokú hodnosť, potom bola nahradená iným z tzv. krásnych Božích mien (Veselý, 1988, s. 23).

Nisba

Za *nasabom* mohla nasledovať tzv. *nisba*, ktorá v minulosti predstavovala veľmi častú súčasť arabského mena, ale v súčasnosti sa vytráca, prípadne v západnom prostredí preberá charakter priezviska. Predstavuje vzťahové prídavné meno, ktoré sa končí na dlhú samohlásku *-i*. Tiež dokresľovala pôvod nositeľa s tým, že prinášala doplnujúce informácie vyjadrujúce rozmanité skutočnosti, napr. nositeľovu príslušnosť ku kmeňu (*ath-Thaqafī* – príslušník kmeňa Thaqif, *al-Ḥanafija* – príslušníčka kmeňa Ḥanifa), ku geografickej lokalite (*al-Ḥalabī*, *al-Mawṣilī*), k etniku (*al-Kurdī*, *ar-Rūmī*), k rodu (*al-Hāšimī*), ale aj príslušnosť k právnemu smeru (*al-Mālikī*) či povolaniu (*al-Ḥarīrī* – tkáč hodvábu). Nisba sa tak mohla dediť z otca na syna ako povolanie či príslušnosť k právnemu smeru. Niektorí jedinci ich mohli mať hneď niekoľko, napr. plné meno známeho autora krátkych

²⁶ *Devşirme* (známa aj ako daň z krvi) bola daň, ktorú platilo nemoslimské obyvateľstvo Balkánu osmanským Turkom, ktorí spravovali kraj. Spočívala v odvedení mladých chlapcov od rodín do centrálnych častí ríše, kde dostali nový výcvik a vzdelanie. Stali sa z nich tzv. *yeni çeri* – janičiari.

prozaických útvarov známych ako maqámy bolo Abú Muḥammad al-Qásim ibn ‘Alí ibn Muḥammad al-Ḥarírí al-Bašrí (1054 – 1122). Niekedy mohlo meno obsahovať aj dve alebo tri nisby označujúce geografické lokality, v takom prípade sa chápu chronologicky, podľa miesta pobytu (al-Baghdádí al-Mawšílí). Príslušnosť k dynastii sa vyjadruje aj pomocou slova *Ál* (s významom rodina, klan), napr. *Bandar ibn ‘Abdal‘azíz Ál²⁷ Sa‘úd*, prominentný člen saudsokoarabskej kráľovskej rodiny.

Laqab

Ďalšou súčasťou mena mohol byť aj *laqab*, pl. *alqáb* (v súčasnosti sa slovo používa aj vo význame titul či priezvisko), ktorý predstavoval čestný titul nositeľa či prezývku v hanlivom, žartovnom, neutrálnom i oslavnom zmysle.²⁸ Jeho prvotným cieľom bolo zrejme odlišiť ľudí s podobným menom, ktoré sa neľahko pamätalo, najmä pri častej frekvencii mien ako *Muḥammad*, *Aḥmad* či *Maḥmúd*. Používanie laqabu bolo rozšírené už v časoch raného islamu.

Prezývka vychádzala často z odporovaných charakteristík jedinca, ktoré sa týkali fyzického vzhľadu či nedostatkov, napr. slávny literát a teológ Abú ‘Uthmán ‘Amr ibn Baḥr al-Kinání al-Bašrí (776 – 868/9) bol známy pod prezývkou *al-Džáḥiẓ* (s vypúlenými očami), osobných vlastností, napr. druhý pravoverný kalif ‘Umar ibn al-Ḥaṭṭáb dostal už zrejme počas života prezývku *al-Fáruq* (ten, čo rozlišuje pravdu od klamstva), hoci existujú aj iné interpretácie (Bonner, M. – Levi Della Vida, G., 2000, s. 820), prípadne skutkov, napr. zakladateľ ‘abbásovského kalifátu Abú ‘l-‘Abbás ‘Abdalláh ibn Muḥammad (722 – 754) bol známy ako *as-Saffáh* (krvilačný).

Stávalo sa aj to, že známe osobnosti boli pomenované podľa toho, čo zažili, napr. slávny predislamský básnik Thábit ibn Džábir ibn Sufján (žil niekedy na prelome 6. a 7. stor.) vošiel do pamäti ako *Ta‘ abbaṭa Šarran* (ten, čo nosil pod ramednom zlo). Na vyjadrenie laqabu sa využívala aj častica *dhú*, *dhát* (pozri aj *ism*), napr. hrdinka rozsiahleho ľudového románu mala prezývku *Dhát al-Himma*²⁹ (majúca zanietenosť, húževnatosť). Špecifický typ laqabu tohto druhu bol charakteristický použitím dvojného čísla (duálu), napr. *Dhú ‘l-Qarnajn* (dvojrohý), ktorý prináležal Alexandrovi Veľkému,³⁰ alebo *Dhú Núrajn* (majúci dve svetlá),

²⁷ Slovo *Ál* si netreba mýliť s arabským určitým členom *al-*.

²⁸ Veľmi podrobnú charakteristiku laqabu prináša práca Boswortha (1986, s. 618–631).

²⁹ *Sirat al-Amíra Dhát al-Himma*.

³⁰ Medzi moslimskými učencami i západnými orientalistami panuje konsenzus, že meno *Dhú ‘l-Qarnajn*, ktoré sa objavuje v koránovej súre č. 18: 82–98, sa vzťahuje na Alexandra Veľkého; pozri aj príspevok W. Montgomeryho Watta (1978, s. 127).

ktorý patril tretiemu pravovernému kalifovi 'Uthámovi ibn 'Affánovi (576 – 656). Dostal ho údajne preto, že sa postupne oženil s dvoma prorokovými dcérami – Ruqajjou a Umm Kulthúm.

Zo známych ženských prezývok môžeme spomenúť predislamskú poetku Tumádir bint 'Amr ibn al-Ĥáriṯ (zomrela okolo r. 630), ktorá bola známa ako *al-Khansá'* (tupoňosá, majúca nos ako gombičku).

Niekedy sa laqaby dávali ako *nomina boni auguri*, aby pritiahli priazeň osudu a odvrátili nešťastie. V tomto smere sme zaznamenali viacero prezývok označujúcich negatívne vlastnosti či skutočnosti. Kalif al-Mutawakkil (822 – 861) napr. pomenoval svoju obľúbenú konkubínu, matku kalifa al-Mu'tazza, napriek vychýrenej kráse *al-Qabiḥa* (škaredá) (Bosworth, 1986, s. 619).

V hierarchickej islamskej spoločnosti boli spôsoby oslovenia a hodnosti znakom vysokého spoločenského statusu, prestíže a symbolom odvahy za služby štátu. Slovom laqab sa tak začali označovať aj čestné tituly spravidla pre vysokých hodnostárov. V tomto prípade šlo zvyčajne o zložené meno kombinované so slovami ako *mulk* (vláda, vládnutie), napr. *Nizámalmulk*³¹ (organizácia vládnutia), *dawla* (štát, ríša), napr. *Aḍudaddawla* (pilier ríše), čo bol titul vládcov perzskej ší'itskej dynastie Bújovcov (*Ál Buwajh*). Kombinácia so slovom *dín* (náboženstvo) bola určená skôr pre sudcov, historikov či teológov, napr. *Šamsaddín* (slnko náboženstva), *Imádaddín* (pilier náboženstva), v ojedinelých prípadoch aj pre ženy, napr. *Išmataddín* (čistota náboženstva). V týchto prípadoch stál laqab na začiatku zloženého mena, pred kunjou a ismom (Beeston, 1971, s. 5), napr. *Šamsaddín Aḥmad*. Slová, ktoré stáli na začiatku týchto genitívnych spojení, vyjadrovali silu a moc a mali za úlohu vyvolať obdiv. Pri literátoch sa stretávame s kombináciou so slovom *zamán* (čas), napr. slávny autor maqám *Badí'azzamán* (zázrak času) *al-Hamadhání* (969 – 1007).

Mamlúcki sultáni dostávali špeciálnu prezývku podľa ceny, za ktorú boli kúpení, napr. sultán Qaláwún, ktorý vládol v Egypte v rokoch 1279 – 1290, mal prezývku *al-Alfi* (muž za tisícku), keďže jeho cena bola tisíc dinárov (Northrup, 1998, s. 66). Takýto laqab stál, naopak, na konci tradičného mena. Dokonca aj osmanskí sultáni boli známi viac pod prezývkami ako pod panovníckymi poradovými číslami, ako je zaužívané v Európe, napr. Meḥmet II. sa preslávil ako *al-Fátih* (dobyvateľ). 'Abbásovskí kalifovia začali prijímať pri nástupe k moci osobitý laqab pietneho charakteru, ktorý obsahoval Božie meno, napr. *al-Mutawakkil 'alá 'l-Láh* (ten, kto sa spolieha na Boha) alebo *al-Manšúr bi 'l-Láh* (ten, kto víťazí s Božou pomocou). Historici tieto mená v zásade skracujú.

³¹ Nizámalmulk (1018 – 1092) bol veľký vezír seldžúckych sultánov Alp Arslana a Malikšáha. V Bagdade založil slávnu školu (1065), ktorá bola po ňom pomenovaná (*al-madrasa an-nizámija*).

Šuhra, tachalluṣ (machlaṣ)

Významné historické osobnosti mohli mať naozaj rozsiahle mená s niekoľkými prezývkami a titulmi. Ktorákoľvek časť takéhoto mena mohla byť z praktických dôvodov zaužívaná ako najdôležitejšia – tzv. *šuhra* (doslovne povest', sláva), pod ktorou bol človek známy. Stredoveká šuhra sa však mohla líšiť od tej súčasnej, napr. básnik *al-Mutanabbí* (ten, čo predstiera proroctvo) bol známy v stredoveku skôr ako *Abú ʿTajjib*. Spravidla učenci a literáti perzského a tureckého pôvodu si pridávali k menám aj tzv. *tachalluṣ* (pseudonym), ktorý bol považovaný za špeciálnu podobu *laqabu* a často odkazoval na abstraktné poetické koncepty. Zvyčajne sa uvádzal za menom frázou „*mulaqqab bi-*“ – s titulom (De Bruijn, 2000, s. 123), napr. *Firdawsí* (rajský). Ak by sme sa pozreli do súčasnosti, istý *Ibráhím ʿAwwád Ibráhím ʿAlí al-Badrí*, neskorší vodca tzv. Islamského štátu, bol celosvetovo známy pod prezývkou inšpirovanou prvým pravoverným kalifom ako *Abú Bakr al-Baḡhdádí* (1971 – 2019).

Arabské genealógie

Starí Arabi si cenili príslušnosť k rodu a v stredovekých arabských spisoch často nachádzame siahodlhé genealogické reťazce. Vedecká disciplína, ktorá sa zaoberá vzťahmi medzi ľuďmi na základe rodového pôvodu, sa nazýva genealógia (*ʿilm al-ansáb*, sing. *nasab*) a patrí medzi základné pôvodné arabské vedy (*al-ʿulúm al-ʿarabíja*), ktorá siaha až do obdobia raného islamu. Špecialisti, ktorí sa jej venovali, boli genealógovia (*nussáb*). Spočiatku šlo o kmeňové genealógie, keďže kmeň predstavoval základný organizačný princíp pôvodnej arabskej spoločnosti, ktoré naberajú na dôležitosti už po vzniku islamského štátu. Neskôr bolo zásadne stanoviť rodové línie významných osobností islamu v rozrastajúcej sa ríši.

Preukázaný pôvod siahajúci k prvým stúpencom islamu bol v minulosti veľmi dôležitý a od tejto skutočnosti odvíjajú svoju legitimitu vládnuce dynastie v arabských krajinách do dnešných dní.³² Poslúžil napríklad druhému pravovernému kalifovi *ʿUmarovi ibn al-Chaṭṭábovi* (584 – 644) spravodlivo rozdeľovať vojnovú korisť medzi stúpencom islamu. Známa bibliografická príručka *Ibn an-Nadíma* (zomrel okolo r. 998) *al-Fihrist* uvádza veľké množstvo diel s touto tematikou, čo vypovedá o veľkom rozšírení tejto disciplíny a jej pevnom ukotvení v rámci literárneho a historiografického dedičstva (Veselý, 1988, s. 19). Z genealogických línií vyplýva dominancia mužskej nadradenosti, ženským predkom sa v zásade neprikladala dôležitosť. Najrozsiahlejším existujúcim spracovaním arabských kmeňových genealógií, ktoré predstavovalo vzor pre všetky nasledujúce

³² Vládnuca dynastia Jordánskeho hášimovského kráľovstva odvíja svoj pôvod od pradeda proročka Muḡammada – Hášima ʿAbdmanáfa (cca 464 – 497).

práce podobného typu, je dielo *Hišáma ibn Muḥammada al-Kalbiho* (747 – 819) *Džamharat an-nasab* (voľne preložené ako *Genealogická zbierka*). Je impozantné svojou veľkosťou, keďže obsahuje register viac ako 35 000 mien osôb, z ktorých väčšina umrela ešte v prvom storočí hidžry (Potter, 2021, s. 313).

Popularitu arabských genealógií je možné doložiť aj v súčasnosti, keďže aj dnes ľudom v arabskom prostredí obzvlášť záleží na identifikácii významných predkov vo svojich rodinných rodokmeňoch. Ako príklad môžeme uviesť opakované vydania známeho diela Aḥmada Luṭfiho as-Sajjida *Qabá'il al-'Arab fi Mišr wa š-Súdán (Arabské kmene v Egypte a Sudáne)* a mnohé ďalšie práce. Tradičnému arabskému menu sa pomerne produktívne venuje aj západná orientalistika (Muth, 2008, s. 717–724).

Minulosť a súčasnosť

Na základe týchto skutočností mohlo stredoveké arabské meno teoreticky pozostávať z nasledujúcich častí: (*laqab*) + *kunja* + *ism* + *nasab* + *nisba* + (*laqab*) + (prípadne *tachalluṣ*) s tým, že viacero z nich (najmä v kategóriách *nisba* a *nasab*) sa mohlo opakovať. Ako príklad si môžeme uviesť celé meno slávneho právnika a teológa známeho skrátené ako *Ibn Tajmíja* (1264 – 1328): *Taqíjaddín* (*laqab*) *Abú 'l-'Abbás* (*kunja*) *Aḥmad* (*ism*) *ibn 'Abdalḥalím ibn 'Abdassalám ibn 'Abdalláh ibn Muḥammad ibn Tajmíja* (*nasab*, ktorého posledná časť sa vzťahuje na ženu Tajmíju, matku jedného z jeho predkov) *al-Ḥarrání ad-Dimašqí* (*nisby*, z ktorých jedna sa vzťahuje na rodisko Ḥarrán a druhá na miesto posledného odpočinku Damask) *al-Qáđi al-Ḥanbalí* (*nisby* vzťahujúce sa na povolanie sudcu právnej školy al-Ḥanbalíja).

Aj v súčasnosti môže mať jedinec meno vyskladané z viacerých častí, nie nevyhnutne z každého „po jednom“ (Fleisch, 1978, s. 181). Napr. bývalý prezident palestínskej samosprávy bol aj v našom prostredí všeobecne známy ako *Jásir 'Arafát* (1929 – 2004). Jeho pôvodné tradičné meno však bolo *Muḥammad 'Abdarra'úf 'Arafát al-Qudwa al-Ḥusajní*. Keďže vyrastal v Káhire, kde sa zvykne vynechávať obzvlášť rozšírené meno Muḥammad, tak ho nepoužíval. 'Abdarra'úf bolo meno jeho otca, 'Arafát meno starého otca, al-Qudwa meno kmeňa a al-Ḥusajní meno rodu či klanu. Začiatkom 50. rokov minulého storočia prijal ako druh akéhosi bojového mena meno *Jásir* a kunju *Abú 'Ammár*. Obe sa vzťahujú na 'Ammára ibn *Jásira*,³³ jedného z prvých druhov proroka Muḥammada. *Jásir 'Arafát* teda nemal syna 'Ammára, ako by sa mohlo na prvý pohľad zdať, bol otcom iba jedinej dcéry *Zahwy*. Väčšinu ďalších zdedených mien prestal používať s výnimkou dedovho

³³ 'Ammár ibn *Jásir* (567 – 657) druh proroka Muḥammada a neskôr podporovateľ štvrtého pravoverného kalífa 'Alího.

mena 'Arafát (pahorok pri Mekke, na ktorý vychádzajú pútnici počas obradov púte ěadždě), zrejme pre dŃležitost' v isleme.

Meno a priezvisko

Je viac ako zrejmě, ťe arabskě *ism* zodpovedě tomu, ěo my v naěom prostredě oznaćujeme ako rodně meno. Priezvisku věak v plnej miere nezodpovedě ťiadna zo spoměnaněch ěastě arabskěho tradićněho mena. No v zěpadnom svete je v zěsade uzěkoneně dvojmenně sśstava osobněch mien, v ktorej je zěkladněm ělenom osobněho mena povinne deděćně priezvisko a meno mě iba „pomocnś“ ślohu rozliěověť osoby s rovnakěm priezviskom v rěmci rodiny. Vzhěadom na poćetně komunity Ľudě z orientělněho prostreděa ťijśce na Zěpade a pretrvěvajści vplyv zěpadněch mocnostě v Oriente sa na tśto prax postupne prechědza aj v arabskom prostreděi. Niektorě orientělne nearabskě krajiny ako Irěn a Turecko uť reformu tradićněho mena śspeěne vykonali. V Turecku bol v roku 1934 prijatě zěkon o priezviskěch, v rěmci ktorěho si museli obćania vybrať deděćně priezvisko (pozri TśrkŃz, 2007). Zěpadně mediě ěi orientalisti uvědězajś meně politikov a iněch vťznamněch osobnostě z arabskěho prostreděa ěisto z praktickěch pohnśtok věěěiěinou v skrětenej podobe pripoměnějścej meno a priezvisko. Podobněm sěosobom sa upravujś pre śradně potreby aj meně osŃb prichědzajścich ťiť na Zěpad.

Věěěiěinou sa jednoducho skrěti nasab a odstrěni sa nisba ěi laqab na podobu rodněho mena jedinca a jeho otca, napr. *Ěadděm Ĥusajn*. Plně meno bśvalěho irackěho prezidenta věak bolo *Ěadděm Ĥusajn 'Abdalmaděěid at-Tikrěti*. Podobne, ak sa pozrieme na meno bśvalěho libyjskěho vodcu zněmeho v naěom prostreděi ako *Mu 'ammar al-Qadhěěěfi*, zistěme, ťe *al-Qadhěěěfi* je nisba vzťahujśca sa na kmeň *al-Qadhěěěfa*, z ktorěho pochědzal.

Keďťe v arabsko-islamskom prostreděi je meno MuĤammad mimoriadne rozěěireně, ěasto sa pri zněmych osobnostiach, najmě v Egypte, vynećěvě. Ako prěklad mŃžeme uviesť egyptskěch prezidentov *MuĤammada Anwara as-Sěděta* (1918 – 1981) a *MuĤammada Ĥusniěo Muběraka* (1928 – 2020), ktorěch v naěom prostreděi pozněme len ako *Anwar as-Sědět* ěi *Ĥusni Muběrak*.

Eěte by sme poznamenali, ťe v naěom prostreděi manťelka věěěiěinou preberě priezvisko po manťelovi, hoci aj tu uť měme vťnimky. V moslimskom prostreděi si ťena, naopak, spravědla uchověvě svoju identitu ponechaněm si celěho vlastněho mena aj po vstupe do manťelstva.

Komplikěcie s tradićněmi orientělněmi menami

Arabskś svet moťno rozdeľověť na ěasti podĻa toho, ktorě mocnost' jednotlivě oblasti kolonizovala. Krajiny severoafrickěho Maghrebu³⁴ preferujś prepis mien zaloťenś na francśzskěj ortografii, Egypt a Irak uprednostĻujś prepis vychědzajści

z angličtiny. Takže jedinec s celkom jednoduchým menom, ktoré by sme na Slovensku prepísali ako Rašíd, si môže svoje meno písať po príchode do Európy ako Rasheed, ak pochádza z Egypta, alebo Rachid, ak z Alžírsku. Zároveň však treba dodať, že pravidlá prepisov sú vágne a keďže sú Arabi zvyknutí na spoluhláskové písmo, kde sa samohlásky spravidla nevyznačujú, sami si ich do mien pri prepise do latiniky dopĺňajú so značnou voľnosťou (pozri napr. variabilitu Muḥammad, Moḥammed, Moḥamad a pod.³⁵). Pri komplikovanejších zložených menách s určitými členmi, ktoré môžu mať pôvod aj v berberských jazykoch, a nedostatočnej znalosti používania veľkých a malých písmen,³⁶ je variabilita podstatne väčšia. V určitých prípadoch môže vyústiť až do ťažkostí správne identifikovať pôvodný arabský zápis, najmä pri variantoch nasabu a kunje ovplyvnených hovorovým jazykom a francúzskym prepisom, napr. meno druhého alžírskoho prezidenta *Houari Boumédiène* (Hawwári Búmadjan) alebo štvrtého alžírskoho prezidenta *Liamine Zéroual* (al-Jamín Zarwál). Pokiaľ je prepis mien známych osobností už medzinárodne zaužívaný, spravidla ho nemeníme.

Asi nikoho teda neprekvapí, že otázka grafickej stránky cudzích, najmä exotických mien a ich prechýľovania predstavuje aktuálnu problematiku, s ktorou sa preberajúce jazyky musia vyrovnávať. Z rôznych dôvodov sa v arabskom svete nikdy nepresadil jednotný, všeobecne uznávaný spôsob prepisu do latiniky. Niet sa čo čudovať, nemáme ho ani v našom slovenskom prostredí, dokonca aj názory bádateľov na tento problém sa rôznia. Viacerí už majú vlastný zaužívaný systém, ktorý im vyhovuje, pričom niekedy ho pod vplyvom rôznych okolností či skúseností aj menia (Lacináková, 2021a, s. 37); možností prepisu je totiž z rôznych príčin viacerô (Lacináková, 2021a, 2021b). Problém však naberá na závažnosti, keď jedinec prechádza z jednej európskej krajiny do druhej, prípadne sa vracia späť a jeho meno je opätovne zaznamenané s obmenami. Situácia sa môže komplikovať, ak je napríklad podozrivý z páchania trestnej činnosti. Na Slovensku bol pred časom medializovaný prípad alžírskoho občana podozrivého z terorizmu, ktorého meno sa v médiách uvádzalo ako *Mustafa Labsi* (Noviny, 2009, nestr.) Správne znenie mena by však malo byť *Muṣṭafá al-'Absí*. Aj tu však platí, že pokiaľ je prepis mena v úradných dokumentoch zaužívaný, nemal by sa meniť.

Aj keď v arabsko-islamskom prostredí nie je zvykom pomenovať deti „po rodičoch“, často sa používajú mená, ktoré sú zaužívané v rodovej línii, najčastejšie z tretej generácie, čiže napr. vnuci sú pomenúvaní po dedoch. Navyše, príliš veľa

³⁴ Alžírsko, Maroko, Tunisko, Líbya, Mauretánia.

³⁵ Autorka článku má osobnú skúsenosť s tým, ako si človek z arabského prostredia sám napísal vlastné meno v latinke v priebehu niekoľkých hodín rozdielnymi spôsobmi, pričom obmeny samohlások nepokladal za chybu.

³⁶ Arabské písmo nerozoznáva veľké a malé písmená.

mužov má za rodné meno a meno otca či deda jednu z odvodenín prorokovho mena Muḥammad, a takéto „priezvisko“ neplní dostatočnú rozlišovaciú funkciu, napr. Aḥmad Maḥmūd Aḥmad. Na druhej strane, vytváranie priezvisk na základe nisby komplikuje nevhôľa porušovať rodovú líniu (nasab), ktorej uchovávanie sa považuje za dôležité.

Záver

V príspevku sme ponúkli ucelenú charakteristiku arabského tradičného mena a ozrejmili jeho dôležitosť v arabsko-islamskej spoločnosti. Analyzovali sme jeho súčasť (*ism, kunja, nisba, nasab, laqab a šuhra*), pričom sme poukázali na to, že hranice medzi nimi nie sú pevne stanovené. Z laqabu či kunje sa mohlo postupom času vyvinúť rodné meno *ism*, z rodného mena známej osobnosti a nisby sa mohol stať *laqab*, *kunja* mohla byť súčasťou *nasabu* a pod. Na záver sme spomenuli niekoľko praktických problémov, ktoré vyplývajú zo snahy prispôbiť arabské tradičné meno západným zvyklostiam a tak administratívne začleniť osoby z orientálneho prostredia do západných spoločností.

Tento článok bol napísaný v rámci vedeckého grantu VEGA 1/0611/20 *Arabský jazykovedný systém, odchýlky od spisovnej normy a tematické špecifiká vo vybraných rukopisných textoch*.

LITERATÚRA

- Abú Mázín jastađif wafd mu'assasát Filastīn wašafathá Isrá'íl bi 'l-irháb wa jušidu bida-wrihá fi fađḥ džará'im al-iḥtilál. [Abú Mázín hostí delegáciu palestínskych organizácií, ktoré Izrael opísal ako teroristické, a chváli ich za škandalizáciu izraelských zločínov] Bawwábat al-Ahrám, 25. 10. 2021. [online] <<https://gate.ahram.org.eg/News/3076373.aspx>> cit. 2022-05-07.
- BADAWI, E. – CARTER, M. G. – GULLY, A. (2002): *Modern Written Arabic. A Comprehensive Grammar*. New York: Routledge.
- BEESTON, A. F. L. (1971): *Islamic nomenclature. A summary guide for beginners*. Oxford: University Press.
- BONNER, M. – LEVI DELLA VIDA, G. (2000): 'Umar b. al-Khaṭṭáb. In: P. Bearman et al. (eds.), *The Encyclopaedia of Islam X*. New [= second] Edition. Leiden: Brill, s. 818–821.
- BOSWORTH, C. E. (1986): Laqab. In: P. Bearman et al. (eds.), *The Encyclopaedia of Islam V*. New [= second] Edition. Leiden: Brill, s. 618–631.
- De BRUIJN, J. T. P. (2000): Takhalluṣ. In: P. Bearman et al. (eds.), *The Encyclopaedia of Islam X*. New [= second] Edition. Leiden: Brill, s. 123.
- CAETANI, L. – GABRIELI, G. (1915): *Onomasticon Arabicum*. Volume I. Roma: Casa Editrice Italiana.

- FLEISCH, H. (1978): Ism. In: P. Bearman et al. (eds.), *The Encyclopaedia of Islam IV*. New [= second] Edition. Leiden: Brill, s. 179–182.
- GARDET, L. (1960): Al-Asmá' al-ḥusná. In: P. Bearman et al. (eds.), *The Encyclopaedia of Islam I*. New [= second] Edition. Leiden: Brill, s. 714–717.
- GAŽÁKOVÁ, Z. – PAULINY, J. (2013): *Arabský jazyk a kultúra*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- Korán* (1991). Z arabského originálu preložil Ivan Hrbek. Praha: Odeon.
- LACINÁKOVÁ, M. (2021a): Návrh na vedecký systém prepisu z arabčiny podľa spisovnej normy a čiastočnú vokalizáciu. 1 diel. *Slovenská reč*, 1, s. 36–54.
- LACINÁKOVÁ, M. (2021b): Návrh na vedecký systém prepisu z arabčiny podľa spisovnej normy a čiastočnú vokalizáciu. 2 diel: Arabský text vo vzťahu k slovenskému syntaktickému okoliu. *Slovenská reč*, 2, s. 173–191.
- LACINÁKOVÁ, M. (2021c): Návrh na vedecký systém prepisu z arabčiny podľa spisovnej normy a čiastočnú vokalizáciu. 3 diel: Čiastočná vokalizácia. *Slovenská reč*, 3, s. 279–291.
- MACDONALD, D. B. (1965): Fiṭra. In: P. Bearman et al. (eds.), *The Encyclopaedia of Islam II*. New [= second] Edition. Leiden: Brill, s. 931–932.
- MITTWOCH, E. (1965): Dhū l-Faḡār. In: P. Bearman et al. (eds.), *The Encyclopaedia of Islam II*. New [= second] Edition. Leiden: Brill, s. 233.
- MONTGOMERY WATT, W. (1960): 'Ā'īša bint Abī Bakr. In: P. Bearman et al. (eds.), *The Encyclopaedia of Islam I*. New [= second] Edition. Leiden: Brill, s. 307–308.
- MONTGOMERY WATT, W. (1978): Al-Iskandar. In: P. Bearman et al. (eds.), *The Encyclopaedia of Islam IV*. New [= second] Edition. Leiden: Brill, s. 127.
- Mustafa Labsi azyl nedostane. *Noviny*, 28. 10. 2009 [online] <<https://www.noviny.sk/slovensko/67490-mustafa-labsi-azyil-nedostane>> cit. 2023-19-01.
- MUTH, F. CH. (2008): Proper Names. In: K. Versteegh, (general editor), *Encyclopaedia of Arabic Language and Linguistics*. Vol. 3. Leiden – Boston: Brill, s. 717–724.
- NORTHRUP, L. S. (1998): *From Slave to Sultan. The Career of al-Manṣūr Qalawūn and the Consolidation of Mamluk Rule in Egypt and Syria (678 – 689 A.H./1279 – 1290 A.D.)*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- NOTZON, B. – NESOM, G. (2005): The Arabic Naming System. *Science Editor*, January – February, 28, 1, s. 20–21.
- POTTER, T. (2021): Arabic and Onomastics. In: K. Ryiding – D. Wilmsen (eds.), *Cambridge Handbook of Arabic Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 309–329.
- RAHMAN, T. (2016): Personal Names in Pakistan Onomastic Beliefs, Naming Practices, and Islam's Influence. *Economic and Political Weekly*, 51, 39, s. 69–73.
- ROZENTHAL, F. (1993): Nasab. In: P. Bearman et al. (eds.), *The Encyclopaedia of Islam VII*. New [= second] Edition. Leiden: Brill, s. 967–968.
- SORBY, K. (2019): *Moderná spisovná arabčina*. 1. diel. Bratislava: Slovak Academic Press.
- SCHACHT, J. (2000): Umm al-walad. In: P. Bearman et al. (eds.), *The Encyclopaedia of Islam X*. New [= second] Edition. Leiden: Brill, s. 857–859.
- SCHIMMEL, A. (1989): *Islamic Names*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- STOCK, R. T. (2008): *A Mummy awakens. The Pharaonic fiction of Naguib Mahfouz. A Dissertation in Near Eastern Languages and Civilizations*. University of Pennsylvania.

- [online] <<https://www.proquest.com/docview/304490369?pq-origsite=gscholar&fromopenview=true>> cit. 2022-05-07.
- Tisíc a jedna noc.* (2009) 2. zväzok. Do slovenčiny preložil a poznámky vypracoval J. Pauliny. Bratislava: Ikar.
- TÜRKÖZ, M. (2007): Surname Narratives and the State-Society Boundary: Memories of Turkey's Family Name Law of 1934. *Middle Eastern Studies*, 43, 6, s. 893–908.
- VESELÝ, R. (1988): *Úvod do studia dějin Předního východu I. Pomocné vědy historické.* Praha: Pedagogické nakladatelství.
- WENSINCK, A. J. (1986): Kunya. In: P. Bearman et al. (eds.), *The Encyclopaedia of Islam V.* New [= second] Edition. Leiden: Brill, s. 395–396.
- WRIGHT, W. (1896): *A Grammar of the Arabic Language Translated from the German of Caspari and Edited with Numerous Editions and Corrections.* Cambridge: University Press.

Zuzana Gažáková

ORCID: 0000-0002-5853-1272

zuzana.gazakova@uniba.sk

Katedra klasickej a semitskej filológie

Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

Gondova ulica 2

811 02 Bratislava

SLOVENSKO

Tento článok je voľne prístupný na základe licencie *Creative Commons Uvedte pôvod 4.0 Mezinárodní veřejná licence*, ktorá umožňuje používanie, šírenie a reprodukciu článku za podmienky, že pôvodní článok bude riadne citovaný. Licenčné podmienky jsou dostupné zde: <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/legalcode.cs>.

This is an open access article under the terms of the *Creative Commons Attribution 4.0 International Public License*, which permits use, distribution and reproduction in any medium, provided the original article is properly cited. The license terms are available here: <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/legalcode>.